

הזנה מלאכותית ביום הכפורים

אחד מחמשת העינויים ביום הכפורים הוא אכילה ושתייה, וכפי שפסק הרמב"ם בפ"א משביתת עשור וז"ל: "מצות עשה אחרת יש ביום הכפורים והוא לשבות בו מאכילה ושתייה שנאמר תענו את נפשותיכם מפי השמועה למדו איזהו עינוי שהוא לנפש זה הצום וכל הצם בו קיים מצוות עשה וכל האוכל ושותה בו בטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה".

התורה כתבה את מצוות העינוי ביום הכפורים בלשון "אשר לא תעונה" וחז"ל אומרים במסכת יומא דשיעורו בכותבת, משום דבהכי מייטבא דעתיה של אדם וא"כ ביטול העינוי הוא ע"י ייתובי דעתא של האדם. ועל כן יש לנו לחקור בענין צום יום הכפורים בשלש שאלות עיקריות:

א. האם חיוב העינוי ביום הכפורים הוא הנאת המעיים או הנאת הגרון או שניהם גם יחד? והאם יש הבדל בין אכילה לשתייה בזה?

ב. יש להסתפק מה הדין כשאוכל ביום הכפורים ישר למעיו דרך החלחולת או דרך אינפוזיה האם חייב משום איסור אכילה ביום הכפורים אם לאו?

ג. אם נפשוט בשאלה ב' שאין איסור כרת בדרך של אינפוזיה האם חולה שיש בו סכנה מחוייב להתחבר לאינפוזיה בערב יום הכפורים מדין ה"קל הקל תחילה" כדי לצאת מסכנת הצום ולא יצטרך לאכול ביום הכפורים?

ונדון על ראשון ראשון ואחרון אחרון.

נערוך את סוגיות הגמ' לגבי אכילה האסורה, הן במאכלות אסורות, הן בשאר האיסורים כגון ביוה"כ, והאם הנאת גרונו בעינן או הנאת מעיים, ומה שנסתפקו האחרונים בזה ונדון בזה להלכה ולמעשה.

א. הנאת גרונו או הנאת מעיים בשאר איסורין וביוה"כ

איתא בסו"פ גיד הנשה חולין ק"ג ע"ב: "אמר רשב"ל כזית שאמרו, [לגבי אבר מן החי ומאכלות אסורות] חוץ משל בין השיניים, ורבי יוחנן אמר, אף עם בין השיניים אמר רב פפא בשל בין השיניים כו"ע לא פליגי, כי פליגי, בין החניכיים [ופירש רש"י שם בשל השיניים כו"ע לא פליגי, דאפילו ר' יוחנן מודה דלא מיחשיב בהדיה, דהא אין נהנה לא גרונו ולא מעיו, שאין אדם טועם עד שיהא סמוך לבליעה, כדכתיב "וחיך אוכל יטעם לו", כי פליגי בין החניכיים המדבק בחיכו שגרונו נהנה בו ומעיו לא נהנו] מר סבר: "הרי נהנה גרונו בכזית" ומר סבר: "אכילה במעיו בעינן". אמר רב אסי אמר רבי יוחנן: אכל חצי זית והקיאו וחזר ואכל חצי זית אחר חייב מ"ט הרי נהנה גרונו בכזית".

ומבואר בסוגיא דנחלקו ר' יוחנן וריש לקיש, דלר"י, כדי לחייב במאכלות אסורות צריך הנאת גרונו, ולריש לקיש, כדי לחייב במאכלות אסורות צריך הנאת מעיו. ונפ"מ,

לענין אכל חצי זית והקיא ווא"כ חזר ואכלו, לר"י חייב, דהרי נהנה גרונו בכזית, ולר"ל פטור דלא נהנו מעיו בכזית. וכן יש עוד נפ"מ לגבי בין החניכיים האם מצטרף? דאם צריך הנאת גרונו א"כ בין החניכיים מצטרף, אבל אם צריך הנאת מעיו אז בין החניכיים אין מצטרף.

ופסק הרמב"ם בפ"ד מהלכות מאכלות אסורות ה"ג כר' יוחנן, דכדי לחייב במאכלות אסורות, הנאת גרונו בעינן. וז"ל הרמב"ם שם: "כזית שאמרנו חוץ משל בין השיניים. אבל מה של בין החניכיים מצטרף למה שבלע, שהרי נהנה גרונו בכזית, אפילו אכל חצי זית והקיא וחזר ואכל אותו חצי זית עצמו שהקיא חייב, שאין החיוב אלא על הנאת הגרון בכזית מדבר האסור" עכ"ל הרמב"ם.

ונסתפק המנחת חינוך מצוה שי"ג אות ב', מה הדין לגבי איסור אכילה ביום הכפורים? דביום הכפורים הולכים אחר "ייתובי דעתא" משום דכתיב "וכל הנפש אשר לא תעונה כדמוכח ביומא דשיעור ככותבת הוא משום דבעינן יתובי דעתא. ועל כן יש להסתפק, האם לייתובי דעתא בעינן הנאת מעיים, ואם אין כזית בהנאת מעיים אין חיוב, ועל כן אין מצטרף מה שבין החניכיים אלא רק מה שנכנס למעיו דאפשר דלא חייבה תורה רק אם נתישב דעתו, ויתובי דעתא אינה אלא במילוי המעיים בכזית או שמא, הדין ביום הכפורים הוא כבכל מאכלות אסורות דפסק הרמב"ם דצריך הנאת גרון ובהכי מתחייבים ונשאר המנחת חינוך בצ"ע.

ומאי דמספקא ליה למנחת חינוך פשיטא ליה לחת"ס סופר, דלענין יום הכפורים הנאת מעיים בעינן. דכתב החת"ס בשו"ת חלק או"ח סימן קכ"ז באמצע התשובה דצריך שיהיה שיעור ככותבת בתוך מעיו ללא מה שנדבק בחניכיים, דביום הכפורים עינוי נפש כתיב וב"יתובי דעתא" תליא מילתא, וכל שלא נכנס למעיו שיעור כזה לא עבר על לא תעונה, וכתב החת"ס שם ראייה לזה מכתובות דף ל' דאיתא התם: "ר' נחוניא בן הקנה היה עושה את יום הכפורים כשבת, מה שבת מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין, אף יום הכפורים מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין". ואמר רב חסדא שם בע"ב: "מודה ר' נחוניא בן הקנה בגונב חלבו של חברו ואכלו שהוא חייב דמעידנא דאגביה קנייה ומתחייב בנפשו לא הוי עד דאכיל ליה" ומוקי לה בגמ', כגון שתחב לו חברו לתוך בית הבליעה דאז האיסור חלב והגניבה חלין בבת אחת. והקשה החת"ס סופר למה לא העמידה הגמ' שתחב לו חברו לחמו ביום הכפורים? דגם אז יש איסור כרת, אלא על כרחך הגמ' לא העמידה ביום הכפורים משום דלא הוי בעידנא, על הגניבה מתחייב כשתחב לו לבית הבליעה, ואילו על איסור יום הכפורים אינו מתחייב עד שיכנס למעיו, דאיסורו תלוי בהנאת המעיים. ועיין בחידושי חת"ס סופר לכתובות (שם) שהביא גם כן ראייה זו כדרך שהביא בתשובתו.

והחת"ס חזר על חידושו לענין יוה"כ בכמה מקומות, דבחידושו לחולין דף ק"ג לאחר שהביא את שיטתו דלענין יוה"כ תלוי האיסור בהנאת המעיים הרגיש שקשה על כך לכאורה מהגמ' בשבועות י"ג וז"ל הגמ' שם: "דתניא רבי אומר על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יוה"כ"פ מכפר חוץ מפורק עול ומגלה פנים בתורה ומפר ברית בשר" דיוה"כ"פ אליבא דרבי מכפר גם לשאינן שבים. ואיתא עוד שם בגמ' "ומודה רבי בכרת דיומא דאלת"ה כרת דיוה"כ"פ לרבי לית ליה ומשני אלמה לא משכחת לה דאכל אומצא וחנקיה ומיית", כלומר מבואר בגמ' דלרבי אף שיום הכפורים מכפר גם על שאינם

שבים אבל אדם שאכל ביום הכפורים עצמו מודה רבי שחייב כרת שאם לא תאמר כך לא מצינו כרת ביום הכפורים דכיון שאכל מיד נתכפר לו ומעמידה שם הגמ' "דאכל אומציה וחנקיה ומיית", ופרש"י שם "שלא עבר עליו רגע אחד מן היום לאחר עבירתו", ומוכח מהגמ' דבחניקה בגרונו בלבד כבר מתחייב באכילה ביום הכפורים ואם כן מבואר לכאורה דלא בעינן הנאת מעיים אלא מספיק הנאת גרונו כדי להתחייב ביוה"כ, ותירץ החת"ם סופר וז"ל "דשם אכילה במעיו לא בקיבה אלא שיצא מגרונו לבית מקום בליעתו נקרא מעיו ולהכי משכחת ליה חנקתו אומצא למטה מגרונו למקום שיצא לבית בליעתו", ולא ביאר במפורש את כונתו. אבל זכינו שיצא לאור עולם חידושים מהחת"ם סופר מכתב יד, (בקובץ מוריה שנה אחת עשרה אלול תשמ"ב, הובא בזכרון לראשונים מתורת דבינו החת"ם סופר מחידושי תורתו שיצאו לאור מספרייתו של הרב יוסף בוקסבוים שליט"א ושם הובא בעמ' ט"ז) וז"ל החת"ם סופר שם: "ובמ"ש דבתר אכילה במעיו לריש לקיש בכל התורה וביום הכפורים לכולי עלמא נ"ל, דאין זה אכילה בתוך הקיבה ובני מעיים ממש אלא, כל שעבר גרונו במקומו דלא מצי לאהדורי מקרי מעיו לענין זה דאלת"ה לר"ל לא מיקרי אכילה אלא במעיו וא"כ נבילת עוף טהור דכתיב ביה אכילה אינו מטמאה בבית הבליעה אלא בהורדתה לקיבה ממש ושם מטמאה וקשה והלא האי מקום טומאה בלועה היא ואינו מטמאה אפילו במשא. ובנדה מ"ג ע"ב מספקא אי מקום נבילת עוף טהור טומאה בלועה הוא או בית הסתרים היא. אלא על כרחך כל שעבר החיך והגרון ולא מצי לאהדורה מיקרי אכילת מעיו לענין זה. וא"ש נמי בפ"ק דשבועות י"ג ע"ב, דקאמר כרת דיום הכפורים משכחת כגון דחנקתה אומצא ולהנ"ל ניחא" עכ"ל הטהור. ומוכח מדברי החת"ם סופר שגם הוא למד דהנאת מעיים אין הכוונה דוקא שיגיע למעיים ממש אלא כל שנכנס בגרונו שאי אפשר להחזירו חשיב הנאת מעיים לענין זה, וכך יישב את הגמ' בשבועות י"ג ע"ב וכך ביאר גם בנבילת עוף טהור דכתיב בה אכילה אין זה בהנאת מעיים ממש דהלא טומאה בלועה אינה מטמאה אפילו במשא ועל כן הכריח דהנאת מעיים היינו מקום שעבר את גרונו שלא יכול יותר להחזירו.

ורבים מן המורים בימיו של החת"ם סופר הקשו עליו מכח ירושלמי מפורש במסכת תרומות פ"ח דאיתא התם: "אלא שהיה ר' אליעזר אומר הלעוס כבלוע. אף בשבת כן, אף בפסח כן, אף ביום הכפורים כן, אף בנזיר כן, אף בנבילות כן, אף בטרופות כן, אף בשרצים כן, אף ברמשים כן". ופירש ה"פני משה" שם דאף לענין חיוב יום הכפורים כן דהיינו שחייב כבר על הלעיסה והלעיסה היינו הנאת גרונו ומוכח להדיא מהירושלמי דביום הכפורים מה שלועס נחשב כבלוע, ולא בעינן הנאת מעיו, וקשה מאוד על שיטת החת"ם סופר. אכן בנו של החת"ם סופר, ברא כרעא דאבוה הליץ בעדו, וכתב "משה אמת ותורתו אמת", דהכתב סופר בחאו"ח בריש תשובה קי"ז, הביא קושיא זו, ויישב את דברי אביו הגדול, דהחת"ם סופר בעצמו הרגיש בקושיא זו, וסובר החת"ם דבאמת נחלקו הבבלי והירושלמי בדבר זה ובכתביו שכתב החת"ם סופר לעת זקנותו כתב וז"ל: "והנה אע"ג דבירושלמי פ"ח דתרומות איתא להדיא דגם ביוה"כ אע"ג דתליא בייתובי דעתא מ"מ בתר גרונו אזלינן מ"מ כבר כתבתי במק"א דלמ"ש בתשובת פנים מאירות ח"ב סימן כ"ו משמע מש"ס דילן אליבא דהלכתא דבהמ"ז, תענית ויוה"כ הנאה במעיו בעינן לייטובי דעתא. ובגמ' ביומא ע"ט מדמה כותבת דבהמ"ז ליום הכפורים" עכ"ל הטהור. וכונתו של החת"ם סופר לגמ' ביומא ע"ט דשם

איתא "אמר רב יהודה כותבת הגסה שאמרו יתירה מכביצה וקים להו לרבנן דבהכי מייתבא דעתיה בציר מהכי לא מייתבא דעתיה ופרכה הגמ' בע"ב שם עד כמה מזמנין עד כזית דברי ר' מאיר רבי יהודה אומר עד כביצה וכו' ואי ס"ד כותבת הגסה שאמרו יתירה מכביצה השתא כביצה שבועי משבעא דעתא לא מייתבא? אלא לאו ש"מ כותבת הגסה שאמרו פחות מכביצה" ומבואר בדברי הגמ' שהשוו דין אכילה ביום הכפורים לברכת המזון ולמד החת"ס דכמו שביום הכפורים בעינן יתובי דעתא להתחייב, כך גם בברכת המזון ומה בברכת המזון בהנאת מעיים אף ביום הכפורים החיוב הוא בהנאת מעיים. וסבר החת"ס דהבבלי בזה חולק על הירושלמי דהבבלי סובר שהכל תלוי בהנאת מעיים, ואילו הירושלמי סובר דהלעוס כבלוע וחיוב כבר בהנאת גרונו והלכה כבבלי ועל כן סובר החת"ס סופר דלהלכה ביום הכפורים וברכת המזון ותענית הנאת מעיים בעינן כבבלי.

ובאגלי טל מלאכת טוחן ס"ק ס"ב כתב טעם נוסף דבעינן הנאת מעיים ביום הכפורים משום שנאמר "והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה" והאבדת נפש בתוך חלל הגוף היא, וז"ל האגלי טל שם: "דביומא ר"פ יוהכ"פ (ע"ד ע"ב) יליף דאינו חייב כרת רק על אכילה מדכתיב והאבדתי עינוי שיש בה אבידת נפש הכתוב מדבר [דאם לא יאכל זמן רב ימות] ושם פרש"י "עינוי שהוא אבידת נפש בתוך חלל הגוף מיירי".

ויש אחרונים החולקים במפורש על שיטתו של החת"ס סופר, וסבירא להו, דאיסור אכילה ביום הכפורים תלוי בהנאת הגרון בלבד. ובראשם, האור שמח פ"ב ה"ד משביתת עשור, דהוכיח מכמה סוגיות מפורשות דביוה"כ מתחייב בהנאת גרון: וז"ל "הנה זה ברור אצלי שאע"פ שהשיעור אצל יום הכפורים הוא ככותבת, דלא תעונה כתיב ולא אכילה, ומשו"ה לא כתבה התורה אכילה גבי יום הכפורים, כדמפרש ריש לקיש בדף פ"א ביומא. ומ"מ עיקרו תלוי בהנאת הגרון ולא בעי מילוי מעיו. וכמפורש בגמרא שבועות י"ג ע"ב דאמר היכי משכחת כרת דיומא לרבי דיוה"כ מכפר אף ללא תשובה כגון דחנקתיה אומצא ומיית דלא כיפר יוה"כ, וכתב רש"י: "דלא הוי רגע אחד ביוה"כ לכפורי ליה" ורואים דהחיוב של יוה"כ הוא תיכף עם בליעתו בהנאת הגרון. וכן מוכח מירושלמי פ"ח דתרומות על משנה של ו"כולם שהיה תרומה לתוך פיהם" ר"א אומר יבלעו ר' נתן אומר הלעוס כבלוע וכו'. רק מסתפק שם האו"ש מה הדין בבלע חצי זית והקיאו וחזר ואכל אותו חצי זית דחייב לגבי מאכלות אסורות כפי שפסק הרמב"ם בפ"ד ממאכ"א ומה יהיה הדין בכה"ג ביום הכפורים אם חייב או אולי משום דבעינן יתובי דעתא בעינן ככותבת ביחד בתוך בית בליעתו.

ואף שהכתב סופר סובר כאביו, דכדי להתחייב מדאורייתא ביום הכפורים בעינן הנאת מעיו, אבל הכתב סופר עצמו כתב בתשובתו שם, באו"ח סימן קי"ז, דבעינן גם הנאת גרונו ביחד עם הנאת המעיים. וז"ל שם "ועוד הא ודאי ביום הכפורים במעיו תליא לא חייב כשתוחב בבטנו אלא הנאת גרונו ומעיו בעינן ומתחיל איסור יום הכפורים בתחילתו כשנכנס לגרונו ומשלים כשיורד למעיו". וגם האגלי טל שם במלאכת טוחן סובר כסברת הכתב סופר דבעינן הנאת גרונו והנאת מעיים ביחד וז"ל האגלי טל: "ומ"מ בהנאת מעיים לחוד ג"כ אינו חייב, שהרי אמרו בגמ' שם דאינו חייב אלא על דבר שחייבין עליו כרת במקום אחר ואיזה זה זה אכילה ושתיה ואם לא נהנה גרונו אינו חייב במקום אחר". וכן כתב האחיעזר ח"ג סימן ס"א, דאפילו לדעת החת"ס

חאו"ח סימן קכ"ז, דביוה"כ לא סגי בהנאת גרון ובעינן הנאת מעיו, מ"מ זהו דוקא באוכל דרך הגרון אבל שלא בדרך אכילת הגרון דלא הוי עלה שם אכילה כלל, ל"ש בזה שום חיוב מה שמכניס לתוך מעיו ולכן כתב שם שמה שמכניסים הרופאים דרך החלחולת אין על זה חיוב ביום הכפורים אף לדעת החת"ס יעו"ש.

וא"כ לדעת החת"ס כפי שמבואר בכמה מקומות מתחייבים ביום הכפורים בהנאת מעיים כפי שבברכת המזון חיוב שביעה הוא בהנאת המעיים וכל שנכנס לגרונו ולא מצי לאהדורי נחשב הנאת מעיים לענין זה. לדעת הכתב סופר אף לדעת החת"ס בעינן הנאת גרונו והנאת מעיים ביחד וכדבריו כתבו גם האגלי טל והאחיעזר.

ואילו לדעת האור שמח פשוט לו דביום הכפורים מתחייבים בהנאת הגרון בלבד.

שתיה ביום הכפורים

עוד חידש בכת"ס סימן קי"ז הנ"ל, דכל מה שכתב החת"ס סופר דאכילה דאורייתא ביום הכפורים תלוי בהנאת מעיים, היינו דוקא באכילה, אבל בשתיה הדין שונה וחייב בשתיה בהנאת גרונו בלבד וכתב שם דהשתיה במלוא לוגמיו של כל אדם ואדם וכיון שבשתיה אדם נהיה שבע בגרונו ולא במעיו לכן תלוי בכל אדם ואדם, וראיה לכך שבשתיה שובעים כבר בגרונו, מכח הגמ' במסכת סוכה מ"ט ע"ב דאמרינן שם בגמ': "כי שבע איניש חמרא מגרונו שבע" ושם פירש רש"י "מגרוניה שבע – ע"י ששותהו בלגימות גסות וגרון מלא הוא משביע ולא ע"י שתיה מרובה שמכניס הרבה יין במעיו ע"י לגימות דקות ואינם כאוכלין ששובע שלהם בא במילוי כרס" ע"כ לשון רש"י וא"כ מבואר מפרש"י שם שהשביעה בשתייה נמדדת לפי מה שנכנס לגרונו ולא מה שנמצא במעיו, ועל כן בשתיה ודאי בהנאת גרונו תלי החיוב. והאמת הוא שמעצם הדין של מלוא לוגמיו של כל אחד ואחד לננס פחות ולעוג מלך הבשן יותר מבואר שהחיוב נמדד במה שנמצא בתוך פיו ולא בתוך מעיו. ולפ"ז בשתיה לכר"ע בתר גרונו אזלינן, וא"כ גם לדעת החת"ס סופר כל הדין של הנאת מעיים רק באכילה נאמר ולא בשתייה, דבשתייה לכר"ע בהנאת גרונו מתחייב.

ב. חוקן או אינפוזיה לגבי יוה"כ ואיסורין

נשאל המהרש"ם ח"א סימן קכ"ג לגבי חוקן שעושים הרופאים דרך המעיים האם יש בו איסור אכילה ביוה"כ? והביא הרב השואל את החת"ס או"ח סימן קכ"ז הנ"ל, וכ"ס סימן קי"א, וכותב שם המהרש"ם דאף לשיטת החת"ס, דבעינן הנאת מעיים לחיוב יום הכפורים מ"מ אין חיוב בנכנס דרך מעיו מלמטה. ומביא המהרש"ם ראייה מחולין ע"א ע"ב "כלום עושה עיכול למטה אלא ע"י מעלה" ופרש"י שם "שאם לא יכנס דרך פיו לא יתעכל במעיים לעולם" עי"ש. ומסביר המהרש"ם את דברי רש"י וז"ל "דכל חיות האדם מתהוה ע"י עיכול המאכל ומתהלך ממנו לכבד וממנו מתהוה הדם וכן ממנו נמשך בכח המושך לכל אבר השייך לו ובפרט אל הלב והגידין, אבל במכניס דרך מטה שאינו מתעכל לעולם הרי אין נמשך ממנו התהוות הדם וכל חיות האברים ואין זה בגדר אכילה כלל וליכא למגזר ביה אטו דרך אכילתו, ולכן אין בו גדר אכילה אשר עליו יחיה האדם, וגם כיון שאין הדם ניזון מזה בלא עיכול הרי הדם הוא הנפש וביו"כ כתוב הנפש אשר לא תעונה, ולגבי משקה אע"פ שאין דרכו להתעכל כמו באוכל מ"מ בהכי חייביה רחמנא ואין זה בגדר מאכל וכעין שנכנסים כך יוצאים.... אבל מ"מ כיון

שנכנסים דרך הפה נקרא שתיה אבל כשנכנסים דרך מטה ודאי שלא נקרא אכילה ושתיה ומ"מ בודאי אין לסגף חולה שצריך לאכול ביוה"כ ולתת לו דרך חוקן" עכ"ד הקדושים. ומבואר בדברי המהרש"ם שכל אכילה שאינה בדרך של אכילת הגרון אלא בדרך אחרת אינו משיג את התוצאה של העזרה לגוף להמשיך לחיות את הדם והאיברים ואין נמשך ממנו עיכול ואין זה גדר אכילה המחייבת ביום הכפורים.

ואפשר להביא עוד ראייה לדברי המהרש"ם דאין חיוב בהנאת מעיים אם לא עבר דרך הגרון משום דאדם הרי אוכל בערב יום הכפורים ואף שמעיו מלאים בערב יום הכפורים אטו נאמר שיש לו חיוב כיון שנכנס בהנאת מעיים ליום הכפורים?! ודאי שלא, דודאי אין לו חיוב בכך ואם כן ודאי שמה שאדם נהנה במעיו אין זה גדר האיסור ביום הכפורים אלא דרך אכילה בעינן ביום הכפורים ואפילו לדעת החת"ם סופר.

וגם בשו"ת אחיעזר ח"ג סימן ס"א נשאל האם הרופא מותר ביום הכפורים להכניס אוכל ומשקה לחולה ע"י קליסטיר דרך החלחולת ועיקר השאלה משום דביום הכפורים תלוי העינוי בייתובי דעתא וכיון דשבע בהנאת מעיים שמא איכא חיוב כרת בכהאי גוונא?

והשיב האחיעזר בארוכה ותוכן דבריו הוא דאף לדעת החת"ם או"ח סימן קכ"ז דיוה"כ לא סגי בהנאת גרון וצריך הנאת מעיים כדי להתחייב מכל מקום זה דוקא שהנאת מעיו באה דרך אכילת הגרון אבל שלא כדרך אכילת הגרון אין על זה שם אכילה כלל ולא שייך חיוב מה שמכניס ישירות לתוך מעיו והביא ראייה על זה מדכתוב ביומא ע"ד דדרשינן עינוי ביום הכפורים מ"ויענך וירעיבך" ויאכילך את המן וכו' והאכילה היא כנגד העינוי והיינו באופן שנכנס דרך הגרון אבל מה שמיישב דעתו שלא בדרך אכילה אכתי נחשב עינוי לגבי יום הכפורים. ועוד הביא ראייה דהלא לר' יוחנן כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא דרך אכילתן, וכך פסק הרמב"ם שאם המחיה את החלב וגמעו כשהוא חם או נכוה גרונו אין חיוב, ואם איתא דהנאת מעיו גרידא בעינן, למה כשנכוה גרונו ואכל שלא כדרך אכילה אין חיוב עליו? אלא על כרחך בעינן הנאת גרונו ושיהיה בו כל דיני אכילה כדי לחייב. ולמסקנתו אף לדעת החת"ם דבעינן הנאת מעיו מ"מ הנאת גרונו נמי בעינן ועל כן אין חיוב ביוה"כ אם הכניסו לו אוכל דרך החלחולת ישר לתוך מעיו.

ג. דין הקל הקל באינפוזיה

כיון שביארנו לפי דעת המהרש"ם והאחיעזר דאין איסור ביום הכפורים באכילה דרך מטה או דרך הורידים דאף להחת"ם סופר דבעינן הנאת מעיים מכל מקום גם הנאת גרון בעינן, א"כ לכאורה יתחדש דין דחולה שמותר לו לאכול ביום הכפורים יהיה צריך מדין "הקל הקל תחילה" להתחבר לאינפוזיה מערב יום הכפורים, דהרי קיי"ל בחולה שאין בו סכנה דמאכילין אותו "הקל הקל תחילה"..ואכן כבר המהרש"ם בתשובתו שהבאנו לעיל כתב מ"מ אין לסגף חולה שצריך לאכול ביום הכפורים ולתת לו דרך חוקן". ונשאל כבר בדין זה גם בשו"ת דובב מישרים (להגאון מטשעבין זצ"ל) ח"ג סימן פ"ח "לפי מה שנתחדש היום שיכולים לזון את האדם ע"י זריקה אם כן ליכא איסור משום דליכא הנאת הגרון וכמו דקיי"ל בחולה שאין בו סכנה דמאכילין אותו הקל הקל תחילה א"כ הכי נמי אפשר שיחמירו לזונו בכהאי גוונא וכו' ולאחר שפלפל בדברים והביא את דברי המהרש"ם הסיק להלכה דנראה שלא לסגף את החולה ולהאכילו כך דיכול לבוא לידי סכנה.

ובשו"ת אגרות משה (חלק אורח חיים סימן ק"א ג') כתב טעם למה אין לסגף את החולה בדבר זה ותוכן דבריו הוא משום דהדבר הטוב ביותר לחולה כשהוא אוכל כדרכו ולא דרך הורידים דלא מייתבא דעתיה שפיר ואצל חולה גם כאב וצער בעלמא יכול להביאו לידי סכנה וכל דבר שלא כדרך הטבע יכול להביאו שיתקלקל אצלו משהו ואין לסמוך על הרופאים בזה שאין לידע זה בבירור אלא הם משערים בעלמא. וכתב שכן אירע כמה פעמים שהרופאים אמרו שאין זה מזיק והתגלה שהזיק הדבר.

עוד כתב האגרות משה (או"ח ח"ג סימן ד') עוד שתי טעמים מדוע אין חיוב לחבר חולה שמותר לאכול ביום הכפורים לאינפוזיה מערב יוה"כ. טעם אחד כתב משום דכל החיוב של "ורפא ירפא" שניתנה רשות לרופא לרפאות הוא רק לרפא חולים ממחלתם וכתבו התוס' בב"ק דף פ"ה דחולי הבא בידי שמים כשמרפא לכאורה נראה כסותר גזירת מלך ולכן בעינן "ורפא ירפא" כדי להתיר לרופא לרפאות ומה שהתירה תורה ולא הוי כסותר גזירת מלך הוא רק עד שימצאו את הרופא והרפואה שיצטרך והגזירה היתה שיהיה לחולה הוצאת ממון ופחד וייסורין וא"כ אפשר שלא התירה תורה לסתור גזירת המלך אלא רק לרפאות את החולה ממחלתו ועל כן אין לחדש חידוש זה שכדי שיוכל לקיים מצוות הצום מאחר דגזירת דהמלך אינו רוצה שיצום ואף אם נאמר שאין איסור לעשות זה אבל חיוב ודאי שאין כאן. ועוד טעם כתב דבערב יום הכפורים אין עדיין את החיוב של הצום והחיוב חל רק ברגע שנכנס יום הכפורים. ועל כן זה דומה לגמ' בפסחים דף ס"ט דהחיוב לתקן עצמו לשחיטת הפסח הוא רק משש שעות ולמעלה דכבר רמי עליו חיוב דפסח ולא קודם לכן ועל כן אין לתחוב מחט בערב יום הכפורים כדי שיוכל לצום כיון שעדיין לא הגיע זמן החיוב ולכן כיון שחיוב ליכא יש לחשוש לאיסור וגם תחיבת מחט בחינם הוי חבלה ואיסור לחבול בו בעצמו שלא לצורך.

יש עוד טעם למה אין חיוב לחבר חולה לאינפוזיה מערב יוה"כ טעם שהאחרונים רמזו לו הוא לפי היסוד הידוע של הגר"ח מבריסק מובא בחידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם בהלכות שביתת עשור ותוכן דבריו דחולה שיש בו סכנה ביוה"כ מאכילין אותו כל צרכו ולא פחות מכשיעור והטעם הוא משום דהוא כבר חולה שיש בו סכנה הרי יוה"כ נדחה לו לכל המועיל יותר לרפואתו שבכלל זה גם חיזוק גופו יער"ש בגר"ז. ואפשר להסביר את דרכו של ר' חיים בשתי דרכים או משום שפקוח נפש אצל חולה שיש בו סכנה הוא בגדר "הותרה" שעושין לו כל מה שצריך לו ודרך שניה אפשר להסביר דאף פקד"נ לחולה שיש בו סכנה הוא בגדר "דחוייה" מ"מ בחולה שיש בו סכנה כל המועיל לחיזוק גופו עושין לו כיון שיכול לבא לידי סכנה ואם כן אם לגבי שיעורין סובר הגר"ח זצ"ל דאין חיוב לתת לו פחות מכשיעור אלא אוכל כדרכו א"כ גם לגבי אינפוזיה אין חיוב לחברו לאינפוזיה מערב יוה"כ. (ועיין בשו"ת מעשה חושב ח"ג בסופו שהאריך להוכיח כדברים שכתבת).

עוד טעם נפלא מצאתי בספר אמרי צבי (להגר"ר צבי דומב) שכתב לו הגרש"ז אורבך זצ"ל תשובה לשאלה זו וכתב דאין להחדיר צינור אינפוזיה לורידי חולה שיש בו סכנה בערב יום הכפורים, ומשום חביבותן של הדברים אני מעתיק את לשונו של הגרש"ז זצ"ל וז"ל: "ולפיכך אני בעניי איני יודע טעם אחר כי אם זה דלפיכך אין מחייבין בטירחא יתירה או דרכים בלתי טבעיות משום דאיכא למיחש שיטעו לחשוב שחייבין לחזור אחר זה מעיקר הדין וזימנין דלייתנהו ואתי לאהדורי בתרייהו ויבואו מתוך כך לידי סכנה וכמ"ש הראשונים בנוגע למלאכה בשבת ע"י עכו"ם או שינוי".

ובחוברת אסיא (ע"ג ע"ד ניסן תשס"ד) בשם הרב ד"ר מרדכי הלפרין הי"ו כתב ששמע מפי הגרש"ז אורבך זצ"ל בעצמו שלא רק שאין חובה או הידור בהחדרת אינפוזיה לורידי חושיב"ס בערב יום כיפור אלא אף איסור יש בדבר. ויתר על כן מבחינה רפואית יש חשש לניתוק צינור האינפוזיה ממקומו מבלי משים ודימום שמתרחש אז ללא השגחה עלול כשלעצמו לסכן את חיי החולה באופן ממשי.

אך צריך להדגיש שכל זה בחולים שיש בהם סכנה מוחשית שאם לא יאכלו יכולים ממש לבוא לידי סכנה.

ובדין חולה שהיה מחובר לאינפוזיה זה מכבר, ובערב יום הכפורים החליטו הרופאים שאפשר להסיר את האינפוזיה, אבל יצטרך לאכול ביום הכפורים בזה אפשר להתיר להשאיר את האינפוזיה עד למוצאי יום הכפורים כדי שיוכל לצום, כיון שהחולה רגיל לאינפוזיה, ואין תוחבין בו המחט בכונה כדי שיוכל לצום שהרי המחט כבר תחובה בו, וזאת בתנאי שהרופאים אומרים בבירור שאם ימשיך החולה לקבל עירו עוד יום אחד לא יזיק לו כלל וכלל ולא יפריע להחלמה מהמחלה, כך כתב הג"ר משה שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות ח"ב סימן רפ"ז), וצריך לברר אם לא יהא הדבר כרוך בחילול יום הכפורים ע"י אחיות יהודיות שרושמות כמות הנוזלים שבאינפוזיה ומדליקים מכשירי חשמל וכו' שאז עדיף שיסירו את חיבורי האינפוזיה כי אין החולה זקוק לכך משום מצבו המסוכן יעו"ש.

סיכום

שאלה א. דעת החת"ם סופר דאין חיוב דאורייתא ביום הכפורים אלא בהנאת מעיים בלבד. אבל כתבו האחרונים וגם בנו הכתב סופר דאף לדעת החת"ם סופר להתחייב ביום הכפורים אף שתלוי בהנאת מעיו מ"מ בעינן שיכנס דרך פיו דרך הגרון דאם לא כן אין מתחייב ביום הכפורים. ולגבי שתיה גם לדעת החת"ם סופר מתחייבים בהנאת גרון גרידא כך כתב בנו הכתב סופר.

שאלה ב. כפי המבואר בדברי המהרש"ם והאחיעזר דאף לדעת החת"ם סופר דהנאת מעיים בעינן לחיוב ביום הכפורים, אבל כל זה בנכנס דרך גרונו אבל בנכנס דרך מעיו ע"י חוקן או ע"י דרך אחרת אין חיוב ביום הכפורים.

שאלה ג. אין אדם מחוייב להכניס עצמו לחיוב של הצום מערב יום הכפורים ולהתחבר לאינפוזיה, כך כתבו המהרש"ם וכן הגאון מטשעבין זצ"ל שאין חיוב לחולה לסגף עצמו, ובאגרות משה בשתי תשובות כתב דודאי אין לאדם חיוב ושמה יש איסור בזה, ועל כן ודאי שחולה שיש בו סכנה שחייב לאכול ביום הכפורים אין לו חיוב להתחבר לאינפוזיה. וכך כתב הגרש"ז אורבך זצ"ל (בתשובה לג"ר צבי דומב זצ"ל) וכך העיד הרופא הרב ד"ר מרדכי הלפרין הי"ו ששמע ממנו בע"פ ועוד דגם יש חשש שמא יבוא לידי סכנה ע"י שיתנתק צינור האינפוזיה מבלי משים ודימום שמתרחש אז ללא השגחה יכול לסכן את חיי החולה.

והגאון ר' משה שטרנבוך שליט"א כתב דאם החולה היה מחובר כבר לאינפוזיה זה מכבר ובערב יום הכפורים החליטו שאפשר לנתק אותו ויצטרך לאכול ביוה"כ אפשר להתיר להשאיר את האינפוזיה עד למוצאי יוה"כ כדי שיוכל לצום.

הערת העורך:

קבלתי את מאמך על יום כיפור ונהייתי מעיון בו. לגבי ההיתר להשאיר אינפוזיה קיימת ביום כיפור כאשר לולא זה היה מתוכנן להוציאה – אני חושש שקשה להתיר. הסיבה לכך היא כי יש הרבה חולי סרטן בשלבים מתקדמים, שכתוצאה מהמחלה מערכת החיסון שלהם איננה יעילה, וכל זיהום יכול להביא למותם. במצבים כאלה, כל יום מיותר בו האינפוזיה מושארת, מגביר את הסיכון לזיהום ולמות.

מקרה אחד לפחות כזה חזיתי בעיני, שהשארת האינפוזיה יום נוסף גרמה לזיהום שהסתיים תוך יום במות החולה.

נכון שהרב שטרנבוך לא מתכוין להתיר במקרים כאלה. אך סברתו של הגרש"ז אויערבאך, לאסור קיימת גם כאן. כי אם נשאיר במקרים "קלים" קיים חשש אמיתי נעשה זאת גם במקרים קשים יותר.

מקור: אסיא עז-עח, עמ' 27-37, 2006